

Błażej Osowski

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Filologii Polskiej
Poznań
blazej.osowski@amu.edu.pl

Czeladź dworska i ludzie służący. **Nazwy osób związanych z funkcjonowaniem gospodarstwa w XVIII-wiecznych inwentarzach z Wielkopolski**

Abstrakt: Artykuł analizuje zebrane słownictwo pod kątem dyferencyjnym. W tym celu wykorzystano dane słowników historycznych oraz dostępnych opracowań bazujących na analogicznym materiale – regionalnych tekstach urzędowych. W zgromadzonym materiale wyróżniono nazwy: 1) osób pracujących w gospodarstwie, 2) osób pracujących w budynku dworskim na rzecz jego mieszkańców, 3) osób pracujących w dobrach swego pana, ale niewykonujących zajęć rolniczych, 4) młodych osób przyuczanych do zawodu.

Słowa kluczowe: dialektologia, historia języka, nazwy osób, słownictwo, Wielkopolska, XVIII w.

Abstract: *Courtly servants and people serving. The names of people associated with the operation of the farm in the eighteenth-century inventories of Greater Poland.* The article differentially analyses the collected vocabulary. For this purpose, data from historical dictionaries is used, as well as available studies based on the same material - regional official texts. The material gathered distinguishes the names of: 1) persons working on farms, 2) people working in courts for their inhabitants, 3) people working on their master's estate, but not engaged in agricultural activities, 4) young people apprenticed to a trade.

Keywords: dialectology, history of language, terms for people, lexis, Greater Poland, 18th century

Badany materiał pochodzi z inwentarzy dóbr szlacheckich z terenu Wielkopolski z 2. połowy XVIII wieku (G, K, KP, P, RK I–III), które opisują ówczesną wieś chłopską, jak i folwark czy dwór, z rzadka zaś dobra miejskie. Analizowane dokumenty stanowią dzięki temu bogate źródło leksyki dotyczącej realiów wiejskich. Trzeba jednak zastrzec, że jej charakter jest niejednorodny. Obok ogólnopolskich występują elementy regionalne, w tym gwarowe; a przeprowadzenie granicy między dwiema ostatnimi grupami nie zawsze jest możliwe.

Ze wspomnianego bogactwa leksykalnego inwentarzy jako przedmiot opisu wybrano spójną semantycznie grupę nazw osób związanych z funkcjonowaniem gospodarstwa, które często określane są w dokumentach jako „czeladź dworska” lub „ludzie służący”. Nie omawia się więc nazw typu *czynszak* ‘chłop na czynszu’, *gbur* ‘bogaty chłop’, *komornik* ‘chłop bez własnej chałupy, mieszkający u innych’, *olęder* ‘osadnik’,

pólslednik ‘półrolnik’, które związane są ze stanem posiadania i pozycją społeczną, nie zaś – wykonywaną pracą. Należy – jak zawsze przy opisach semantycznych – pamiętać, że granice pomiędzy poszczególnymi grupami bywają płynne, a o zakwalifikowaniu do danej grupy decyduje kontekst.

Celem artykułu jest prezentacja wybranej leksyki oraz jej analiza pod kątem dyferencyjnym z wykorzystaniem słowników historycznych (w pierwszym rzędzie SL, później Sstp, SPXVI, SWil, SW, PSWP oraz dostępnych opracowań wykorzystujących analogiczny materiał). Dla sprawniejszego toku wywodu analizowane słownictwo podzielono na podgrupy znaczeniowe.

Pierwszą stanowią określenia osób pracujących w gospodarstwie (najczęściej dworskim), niemal wyłącznie przy zwierzętach, pojedynczo przy sprzęcie gospodarskim lub wykonujących proste prace. Odmiennościom nieznacznie ustępuje część zgodna ze stanem ogólnopolskim: **chłopiec** ‘młodziak do dwudziestu lat; chłopiec do usługi’, **dziewczę** ‘należąca do czeladzi’, **dziewczyna** ‘młoda służąca’, **dziewka** ‘służąca (niezamężna)’, **dziewucha** ‘młoda służąca’, **dziwka**¹ ‘młoda służąca’ (*Jan Jonek z żoną ma chałupę dobrą, chlewy i stodołę złą, dzieci: syna 1 małego, córek 2 małych, [...] dziełek 2, jedna luźna, druga poddana*, P 178; Sstp -, SPXVI -, SL-, SWil -, SW gw. i stp., PSWP w in. zn.²), **fornal** ‘parobek od koni’, **forszpan** ‘stangret z konia powożący’, **foryś** ‘forytarz, przejeżdźca przed karetą poszostną’, **gospodyni** ‘rządząca gospodarstwem, domostwem’, **koziarz** ‘pasterz kóz’, **masztalerz** ‘starszy stajenny’, **ogrodnik** ‘zajmujący się utrzymaniem ogrodu’, **oracz** ‘orzący’, **owczarz** ‘zajmujący się owcami’, **pacholek** ‘młody służący’, **parobczak** ‘służący’ (SL: zgrubiałe *parobek*), **parobek** ‘najemny robotnik, sługa’, **pasterz** ‘pasący zwierzęta’, **pastuch** ‘pasący zwierzęta’, **pastucha** ‘pasący zwierzęta’, **pastuszek** ‘pasący zwierzęta’, **poganiacz** ‘co pogania bydło, konie’, **robotnik** ‘osoba pracująca fizycznie, tu: w hucie’, **skotarz** ‘pasterz koło skotu, czyli bydła chodzący’, **sługa dworski** ‘w służbie u kogoś’, **służący** ‘w służbie u kogoś’, **stangret** ‘woźnica’, **stróż** ‘strzegący czego’, **świniarka** ‘pasąca świnie’, **świniarz** ‘pasie świnie lub trzodę’, **wozowy** ‘dozorca wozów’.

Hasła niepoświadczone w SL to:

Baba ‘kobieta należąca do służby’, *Helena baba od drobiazgu* (KP 42); Sstp -, SPXVI +, SL w in. zn., SWil -, SW +, PSWP w in. zn. Interesujące nas znaczenie ‘stara zaufana służebna’ znajdujemy w pismach z epoki autorstwa W.S. Chrościńskiego (Siekierska 1974, 243).

Chłopak ‘młody służący’, *Antoni Kaleta lat 43, żonie jego Elżbieta – lat 30. Dzieci troje: syn Fabian lat 9, drugi Jan lat 2, córka Franciszka lat 4. Chłopak Franciszek lat 12, poddany* (RK II 266); Sstp -, SPXVI -, SL ‘wyrostek, dorosły, w grubej mowie’, SWil -, SW p. *chłopiec*, PSWP przest. Interesujące nas znaczenie odnotowuje

¹ Formy fonetyczne konsekwentnie zostały uznane za oddzielne hasła. Cytaty oraz poświadczenia w wybranych słownikach podaję dla materiału dyferencyjnego lub ciekawszych przykładów ogólnopolskich, dla haseł wspólnych z polszczyzną ogólną zasadniczo ograniczam się do podania jedynie znaczenia. Rozwiązanie skrótów na końcu artykułu. Znaczenie haseł podaję za SL lub na podstawie kontekstu.

² Forma ta była powszechna, o czym świadczy cytat z pisanego polszczyzną ogólną końca XVIII wieku z dziełem słownictwa rzadkiego i gwarowego dziennika Michała Potulickiego: *dziwkę folwarczną która podeyżrzana była matce oddałem* (Umińska-Tytoń 1998, 174).

z ziemi chełmińskiej A. Wróbel (1993, 131); zresztą wspólne nazwy na określenie osób młodych i wykonujących prostsze prace służebne znajdują analogię w wyrazach: **chłopiec, dziewczę, dziewczyna, dziewczka, dziewucha, dziwka**.

Fornalik ‘parobek od koni’, *Mieszka w niej* [chałupie – B.O.] *Jakub fornalik z żoną poddani i na zagrodzie* (G 335); Sstp -, SPXVI -, SL-, SWil w in. zn., SW w in. zn., PSWP -.

Fornul ‘parobek od koni’, *Mateusz fornul [s] poddany* (P 335); Sstp -, SPXVI -, SL-, SWil -, SW -, PSWP -.

Forczpan ‘stangret z konia powożący’, *Wojciech forczpan w lat 60* (KP 99); Sstp -, SPXVI -, SL-, SWil ob. *woźnica*, SW gw., PSWP -.

Forzpan ‘stangret z konia powożący’, *Mieszka u niego w izbetce Podymski za forzpana u w. dziedzica służący* (RK III 116); Sstp -, SPXVI -, SL-, SWil -, SW gw., PWSP -.

Gęsiara ‘pasterka gęsi’, *gęsiara Barbara niepoddana* (P 93); Sstp -, SPXVI -, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Gęsiarka ‘pasterka gęsi’, *Anna gęsiarka poddana* (P 335); Sstp -, SPXVI -, SL -, SWil -, SW +, PSWP przest.

Kobylarz ‘dozorca kobył lub stada’, *Dwojaki, gdzie skotarz, świniarz, kobylarz, te bardzo źle* (P 413); Sstp -, SPXVI -, SL *, SWil prze., SW gw., PSWP -.

Kobelarz ‘dozorca kobył lub stada’, *pasterz alias kobelarz* (G 342); Sstp -, SPXVI -, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Koniarz ‘robotnik pracujący w stajni przy koniach’, *Insuper są budy 2 w ziemi wykopane, jedna pastusza, druga koniarza* (G 281); Sstp *konarz* ‘zajmujący się hodowlą koni książęcych’, SPXVI +, SL -, SWil w in. zn., SW gw., PSWP w in. zn. Wyraz poświadczony w pismach z okolic Malborka (Lewińska 2005, 58).

Koziarka ‘kobieta zajmująca się kozami’, *Komornic 6: koziarka Sobkowa pierśca* (K 92); Sstp -, SPXVI -, SL -, SWil w in. zn., SW w in. zn., PSWP -.

Nakładacz ‘który nakłada’, *gdy czas wożenia mierzwy nastąpi, wtedy tylko* [półrolnicy – B.O.] *wożę dni 3 z nakładaczami po 2 rzędy na dzień* (RK III 170); Sstp -, SPXVI -, SL -, SWil -, SW w in. zn., PSWP w in. zn.

Ogrodowy ‘ogrodnik’, *Czeladź: fornal Bielaski, Franciszek Lewandoski, ogrodowy, włodarz, dworka, dziewczka, wolarek, owczarz, skotarz, świniarek* (G 42); Sstp tylko uż. przym., SPXVI w in. zn., SL tylko uż. przym., SWil tylko uż. przym., SW +, PSWP tylko uż. przym. D. Moszyńska, omawiając nazwy zawodowe z *-owy*, wskazuje na dwa źródła takich form, substancywizację przymiotników i sufiksację rzeczowników. Druga funkcja występuje od niedawna i krystalizuje się współcześnie (Moszyńska 1960, 122–123), co potwierdza Sstp, SPXVI, SL, SWil, PSWP – przeważają w nich użycia przymiotnikowe. Badaczka zauważa, że w przypadku kilku wyrazów (np. *ogrodnik* – *ogrodowy*, *listonosz* – *listowy*) można mówić o różnicach regionalnych, bliżej ich jednak nie opisuje (Moszyńska 1960, 127). Z opracowań czasów późniejszych niż wiek XVIII wiadomo, że formy z *-owy* cechowały Wielkopolskę: „W rzeczownikach osobowych, mających znaczenie zatrudnienia, przeważa w Wielkopolsce końcówka *-owy*, a więc zamiast gal. *ogrodnik* mówi się pospolicie *ogrodowy*, zamiast *listonosz* częściej *listowy*, zamiast *sadownik* zwykle *sadowy*” (Danysz 1914, 249). O tym, że w przeszłości

ogrodowy nie był wyłącznie wielkopolską formą świadczą inwentarze pomorskie (Wróbel 1993, 138; Breza 1994, 101), a być może ogólniej typ przymiotników zsubstantywowanych w nazwach zawodów był charakterystyczny dla zachodu Polski. Przemawiają za tym wynotowane z naszego materiału *czynszowy*, *luźny*, *sadowy* i inne czy *rybicki* 'rybak', *sądowy* 'asesor' z Pomorza (Breza 1991, 109, 110).

Oprzątar 'kobiety zajmujące się oprzątaniami zwierząt', 2 *oprzątar*, *Jadwiga jednej, drugiej Magdalena, poddane* (P 356); Sstp -, SPXVI -, SL -, SWil -, SW gw., PSWP -.

Owcarz 'zajmujący się owcami', *owcarz Michał, ma swoje owce i płaci od nich* (G 334); Sstp -, SPXVI +, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Owczar 'zajmujący się owcami', *kominowe chałupnicy, komornicy, komornice, kowal, owczar według układu powinni dawać* (G 69); Sstp -, SPXVI -, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Pastocha 'pasterz', *W niej [chałupie – B.O.] mieszka Maciej Hassa pastocha, ma żonę Magdalенę, poddani* (P 305); Sstp -, SPXVI -, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Pasturka 'pasterka', *Czeladź dworska [...] Agata pasturka* (KP 42); Sstp -, SPXVI +, SL -, SWil -, SW -, PSWP -. Wyraz ten odnotowano też w inwentarzach z Pomorza w XVII w. (Breza 1979, 146), a z badań B. Dunaja wiadomo, że znany był z terenu Kociewia, Krajny, Kujaw, ziemi chełmińsko-dobrzyńskiej, Wielkopolski (Dunaj 1971, 234–235).

Pasturz 'pasterz', *Pasturz poddany Jerzy Wrzeck* (G 345); Sstp +, SPXVI +, SL *, SW gw. i stp., PSWP -. Liczne poświadczenia ma to hasło z Pomorza (Breza 1979, 146; Breza 1991, 103; Breza 1994, 101), jednak jak dowodzą badania B. Dunaja, znane ono było szerzej: „z województw mazowieckich, ale również pruskich, malborskiego i chełmińskiego, pomorskiego, a nawet wielkopolskich, po części i niektórych małopolskich: sandomierskiego i lubelskiego (Dunaj 1971, 229). Współcześnie *pasturz* panuje w Borach Tucholskich i Krajnie, rzadziej na Kociewiu, na Kujawach i ziemi chełmińsko-dobrzyńskiej, wyjątkowo spotkać tu można *pasterza* i *pastucha*, z kolei w Wielkopolsce *pasturz* występuje tylko na północnym wschodzie, inne zaś obszary mają *pasterza*, gdziekolwiek *pastucha*. B. Dunaj konstatuje, że *pasturz* współcześnie to dialektyzm pomorsko-mazowiecki, występuje też na pogranicznych obszarach sąsiednich dialektów (Dunaj 1971, 234–240).

Pastusz 'pasterz', *Insuper są budy 2 w ziemi wykopane, jedna pastusza, druga korniarza* (G 281); *pastusz* KP 89; Sstp -, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Pastuszyna 'pasterka', *Kumornicy i kumornice: [...] Natka pastuszyna* (K 146); Sstp -, SPXVI -, SL -, SWil -, SW w in zn., PSWP -.

Sadowy 'pracownik opiekujący się sadem', *Item sad, na który skontraktował sadowy i daje z niego zł 130* (P 267); Sstp tylko uż. przym., SL tylko uż. przym., SWil -, SW gw., PSWP +.

Skotar 'pasterz bydła', *Chałupka skotara niezła* (G 38); Sstp -, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Skoterz 'pasterz bydła', *Jana skoterza chałupa dobra* (KP 166); Sstp -, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Stangryt 'woźnica', *U Franciszka stangryta chałupa dobra, tylko potrzebuje przyciesi nowych* (KP 211); Sstp -, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Szkotarz ‘pasterz bydła’, *Przy tym domostwie stodółka i chliw, w budzie zaś mieszka szkotarz* (G 16); Sstp -, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Szrednak, szredniaczek, szredniak, średniak, śrzedniak ‘parobek’, **średniaczka** ‘dziewczyna służąca w gospodarstwie’, *Parobek Bartłomi lat 30, poddany, średniak Wojciech lat 14, luźny* – RK II 264. Hasła te nieznane są większości z wykorzystanych słowników, choć są wyjątki. SW zna *średniaka* jako ‘wyrostka, służącego niższego od parobka a wyższego od pastuszka’ i opatruje kwalifikatorem gwarowości, znają go też SWil i PSWP, lecz w innym znaczeniu, *średniaczka* zaś występuje w SW jako forma żeńska od *średniak*. Ponadto formy *średniak* oraz w cytatach *srzedniak* podają badacze polszczyzny pomorskiej (Warda-Radys 1993, 58; Wróbel 1993, 131; Lewińska 1996, 112; Lewińska 2005, 58).

Świnarz ‘pasie świnie lub trzodę’, *Świnarza chałupa zła, z gruntu się wali* (KP 230); Sstp +, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Trzudnik ‘zajmujący się trzodą’, *Pasterza i owczarza tudzież trzudnika wszyscy wspólnie urządzić i trzymać za wspólną dla niego zaręczoną zapłatą i wiktem obowiązani* (KP 78); Sstp -, SL -, SWil -, SW gw., PSWP -.

Pozostałe cztery podgrupy są o wiele mniej liczne, ale za to o zbliżonej liczbie hasel. Mamy tu więc wspólne z polszczyzną ogólną określenia osób pracujących w budynku dworskim na rzecz jego mieszkańców: **dziewczyna pokojowa** ‘garderobiana’, **kredencierz** ‘któremu powierzono służbę stołową’, **kucharka** ‘utrzymująca się z gotowania’, **kucharz** ‘utrzymujący się z gotowania’, **lokaj** ‘służący w bogatym domu, zazwyczaj ubrany w liberię’, **pajuk** SL ‘pokojowi u Turków’ (SWil ‘pokojowiec u Turków; u nas dawniej trzymano tego imienia straż po dworach zamożnych posiadaczy ziemskich dla przepychu’, SW ‘jeden ze straży utrzymywanej po dworach dla przepychu; pokojowiec magnata, towarzyszący pojazdowi konno lub siedzący za powozem a. na koniu z przodu’), **piastunka** ‘dzieci piastująca, niańka’, **pokojowa** ‘panna służąca, garderobianka’; jak też określenia dyferencyjne:

Kredensierz ‘odpowiadający za służbę stołową’, *Czeladź dworska i ludzie służący w Łaszkowie. Józef kredensierz poddany, Mikołaj pajuk poddany, Jan Franecki węgrynek poddany* (K 351); Sstp -, SPXVI -, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Pokojowczyk ‘sługa pokojowy’, *Izydor pacholek, Wojtek foryś, Kazimierz fornal, Pietrek koniarek, Michalek pokojowczyk, chłopcy* (KP 42); Sstp -, SPXVI -, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Węgrynek ‘należący do czeladzi’, *Czeladź dworska i ludzie służący w Łaszkowie. Józef kredensierz poddany, Mikołaj pajuk poddany, Jan Franecki węgrynek poddany, Mikołaj foryś poddany* (K 351); Sstp -, SL w in. zn., SWil -, SW ‘służący przy koniach; służący ubrany z węgierska’, PSWP w in. zn. Znaczenia tego wyrazu na podstawie przytoczonego kontekstu nie można sprecyzować. Wymieniony został między służbą domową a służącymi przy koniach, a więc w obu znaczeniach odnotowanych w SW.

Następną – niewielką – grupę stanowią nazwy osób pracujących w dobrach swego pana, ale niewykonujących zajęć rolniczych. Wszystkie znane są SL: **borowy** ‘dozorca boru, leśniczy’, **gajowy** ‘leśniczy’, **leśniczy** ‘gajowy’, **leśnik** ‘gajowy’, **leśny** ‘dozorca lasu’, **strzelec** ‘zajmujący się strzelaniem się; myśliwy; strzelec do posługi’. Zaliczają się tu także nazwy osób kierujących, zarządzających pracą w gospodarstwie czy na

folwarku. Dominują określenia wspólne z polszczyzną ogólną (*administrator* ‘ekonom, zarządca’, *dozorca* ‘zarządca’, *dwornik* ‘rządca, zawiadowca dworski pospolitszy’, *dyspozytor* ‘rządca folwarczny’, *ekonom* ‘zawiadujący folwarkiem’, *karbowy* ‘prowadzący rejestr w gospodarstwie rolniczym na wsi’, *polowy* ‘dozorca robotników w polu’, *rządca* ‘który rządy trzyma’, *sekretarz* (*dworski*) ‘od pisania rzeczy wszelakich’, *włodarz* ‘dozorca folwarku’), choć pojawia się też kilka jednostek dyferencyjnych: *dworka* ‘kobieta doglądająca czyjegoś gospodarstwa’³ (*Czeladź: fornał Bielaski, Franciszek Lewandoski, ogrodowy, włodarz, dworka, dziewczka, wolarek, owczarz, skotarz, świniarek* – G 42; Sstp -, SPXVI ‘kobieta doglądająca gospodarstwa na folwarku, gospodyni folwarczna, klucznica’, SL ‘żyjąca na dworze pańskim’, SWil -, SW mało uż., PSWP przest.), *dwórka* ‘kobieta doglądająca czyjegoś gospodarstwa’ (*Z krowy jednej prowentu dwórka daje masła gar: 6, za ser zł 9* – P 459; Sstp -, SPXVI teksty nie oznaczają kreskowań ó, SL -, SWil +, SW mało uż., PSWP przest.), *łączny* ‘mający dozór na łąkach pana’ (*W tej [chałupie – B.O.] mieszka Krystyjan Machnicki łączny i polowy, który laki i pola pańskie ogania* – K 571; Sstp -, SPXVI w in. zn., SL tylko uż. przym., SWil w in. zn., SW gw., PSWP tylko uż. przym.), *włjodarz* ‘dozorca folwarku’, (*Chałupa, w której Antoni włjodarz, znacznej reparacyi potrzebuje* – G 212; Sstp -, SL -, SWil -, SW gw. *wódarz*, PSWP -), *włódarz* ‘dozorca folwarku’, (*Wojciech Augustyniak włodarz na posłudze dworskiej* – P 302; Sstp -/+, SL -, SWil -, SW gw., PSWP -).

Wyrazistą semantycznie, znajdującą analogię wśród stanowiących przedmiot osobnego studium nazw rzemieślników, jest grupa nazw młodych osób przyuczanych do zawodu. Jest to zbiór tylko 11-elementowy. Dwa z nich mają charakter ogólnopolski (*kuchcik* ‘czeladnik albo chłopiec kucharski’, *owczarek* ‘pomocnik lub pracownik owczarza’). Pozostałe nie zostały odnotowane w SL w interesującym nas znaczeniu ‘pomocnik, początkujący ...’:

Cielęciarek, *W tej wsi z folwarku [...] cielęciarek Paweł z Chojna, ogrodowczyk Maciej Perzak z Bielejewa, chmielarek Jakub Borowiecki* (P 98); Sstp -, SPXVI -, SL-, SWil -, SW gw., PSWP -.

Kobylarek, *Zagrodników 4: pierwszy Kowalczyk, drugi kobylarek Dziubała, trzeci Grzegorz Kowalczyk, czwarty Jakub Kusiak tak zwani* (RK I 180); Sstp -, SPXVI -, SL -, SWil -, SW gw. zdr. od *kobylarz*, PSWP -.

Koniarek, *Izydor pacholek, Wojtek foryś, Kazimierz fornał, Pietrek koniarek, Michałek pokojowczyk, chłopcy* (KP 42); Sstp -, SPXVI -, SL -, SWil -, SW gw. zdr. od *koniarz*, PSWP -. Notuje A. Wróbel (1993, 135).

Ogrodowczyk, *W tej wsi z folwarku [...] cielęciarek Paweł z Chojna, ogrodowczyk Maciej Perzak z Bielejewa, chmielarek Jakub Borowiecki* (P 98); Sstp -, SPXVI -, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Skotarczyk, *Czeladź dworska zostaje się na gruncie takowa: [...] Franciszek skotarczyk* (RK I 140); Sstp -, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Skotarek, *Marcin skotarek z Proсны poddany* (P 31); Sstp -, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Świniarek, *Czeladź: fornał Bielaski, Franciszek Lewandoski, ogrodowy, włodarz, dworka, dziewczka, wolarek, owczarz, skotarz, świniarek* (G 42); Sstp -, SL -, SWil ‘pa-

³ Wg A. Wróbla *dworka* występuje na Pomorzu przede wszystkim w tekstach XVI-wiecznych (Wróbel 1993, 128).

stuszek paszący świnie, trzodę chlewną', SW +, PSWP dawny. A. Wróbel, choć określa *świniarka* jako formację deminutywną, co przecież nie jest prawdą, to jednak przyjsuje mu znaczenie 'młody pomocnik' (Wróbel 1993, 134).

Włodarek, *W tej chałupie mieszka Mateusz włodarek z żoną, dzieci ma 6* (P 299); Sstp -, SL -, SWil -, SW -, PSWP -.

Wolarek, *Kazimierz chłopiec wolarek* (G 27); Sstp -, SL zdr., 'koło wołów chodzący; wołami handlujący', SWil zdr. *wolarz*, SW gw. zdr. od *wolarz*, PSWP -. Odnotowuje w materiale chełmińskim A. Wróbel (Wróbel 1993, 135).

Łącznie w badanym materiale wyróżniono 110 nazw osób związanych z funkcjonowaniem gospodarstwa, z czego nieznaczną większość (58, czyli 53%) stanowią jednostki wspólne z polszczyzną ogólną, co ustalono na podstawie stanu w SL. Największą grupę wśród haseł dyferencyjnych stanowią odmienności morfologiczne, na które składają się wyrazy utworzone z podstaw i formantów znanych polszczyźnie ogólnej XVIII w., ale nie w danym połączeniu, np. *fornalik*, *gęsiara*, *kobylarek*, *oprzątarka*, *pokojuwczyk*. Część z tych jednostek można więc uznać za formacje potencjalne lub okazjonalne. Ustępują im nieco różnice fonetyczne, czyli wyrazy z cechami potocznymi, gwarowymi, regionalnymi, np. *forczpan*, *kobelarz*, *owczarz*, *stangryt* (wobec odpowiednio w SL: *forszpan*, *kobylarz*, *owczarz*, *stangret*). Pozostałe grupy zawierają niewielkie liczby przykładów różnic semantycznych (znaczenie w SL inne niż w materiale wielkopolskim, np. *wolarek* SL 'koło wołów chodzący, wołami handlujący' vs. 'pomocnik wolarza'), stylowych (opatrzonych w SL gwiazdką) czy składniowych (użycia rzeczownikowe w materiale wielkopolskim, podczas gdy w SL – przymiotnikowe).

Skróty i symbole

- * forma nieogólna
- gw. – gwarowe
- mało uż. – mało używane
- przest. – przestarzałe
- stp. – staropolskie
- tylko uż. przym. – tylko użycia przymiotnikowe
- w in. zn. – w innym znaczeniu
- zdr. – zdrobnienie

Literatura

- Breza E. (1979), *Słownictwo rękopiśmiennych ksiąg sądowych kościerskich z XVI–XVIII w.*, „Gdańskie Studia Językoznawcze” II, s. 115–178.
- Breza E. (1991), *Słownictwo Inwentarzy starostw puckiego i kościerskiego z XVII wieku*, „Gdańskie Studia Językoznawcze” V, s. 85–128.
- Breza E. (1994), *Język inwentarzy wsi Szczytno, Dąbrowa i Szonowo w dawnym pow. człuchowskim z XVIII wieku*, [w:] *Polszczyzna regionalna Pomorza (Zbiór studiów)*, t. 6, pod red. K. Handke, Warszawa, s. 91–112.

- Danysz A. (1914), *Odrębności słownikarskie kulturalnego języka polskiego w Wielkopolsce w stosunku do kulturalnego języka w Galicyi*, „Język Polski” II, nr 8–10, s. 243–261.
- Dunaj B. (1971), *Ze studiów nad polską dialektologią historyczną*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” CCLXIX, Prace Językoznawcze, z. 35, s. 221–246.
- G**, *Materiały do dziejów chłopca wielkopolskiego w drugiej połowie XVIII wieku*, z ksiąg grodzkich wyboru dokonał i wydał J. Deresiewicz, t. 2, *Województwo gnieźnieńskie*, Wrocław, 1956.
- K**, *Inwentarze dóbr szlacheckich powiatu kaliskiego*, t. 2, *Z lat 1751–1775*, wyd. W. Rusiński, Wrocław, 1959.
- KP**, *Materiały do dziejów chłopca wielkopolskiego w drugiej połowie XVIII wieku*, z ksiąg grodzkich wyboru dokonał i wydał J. Deresiewicz, t. 3, *Województwo kaliskie*, Wrocław, 1957.
- Lewińska A. (1996), *Nazwy zawodów, urzędów i godności w „Inwentarzu ekonomii malborskiej” z 1745 roku*, [w:] *Polszczyzna regionalna Pomorza (Zbiór studiów)*, t. 7, pod red. K. Handke, Warszawa, s. 101–118.
- Lewińska A. (2005), *Słownictwo z zakresu dawnej kultury materialnej w „Inwentarzu ekonomii malborskiej” z 1745 roku*, Gdańsk.
- Moszyńska D. (1960), *Formant -owy w nazwach zawodowych typu gajowy, motorowy*, „Język Polski” XL, nr 2, s. 121–127.
- P**, *Materiały do dziejów chłopca wielkopolskiego w drugiej połowie XVIII wieku*, z ksiąg grodzkich wyboru dokonał i wydał J. Deresiewicz, t. 1, *Województwo poznańskie*, Wrocław, 1956.
- PSWP**, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgólkowa, Poznań 1994–2005.
- RK I–III**, zebrał i opracował W. Rusiński, *Inwentarze dóbr szlacheckich dawnego powiatu kaliskiego z lat 1776–1792*: 1981, cz. 1, *Inwentarze z lat 1776–1779*, „Rocznik Kaliski” t. 14, s. 99–264; 1982, cz. 2, *Inwentarze z lat 1780–1784*, „Rocznik Kaliski” t. 15, s. 129–273; 1983, cz. 3, *Inwentarze z lat 1785–1792*, „Rocznik Kaliski” t. 16, s. 85–241.
- Siekierska K. (1974), *Język Wojciecha Stanisława Chrościńskiego. Studium mazowieckiej polszczyzny z przełomu XVII i XVIII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- SL**, S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1807–1814.
- SPXVI**, *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław 1966–.
- Sstp**, *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, Kraków 1953–2002.
- SW**, *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A.A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1900–1927.
- SWil**, *Słownik języka polskiego*, red. A. Zdanowicz i in., Wilno 1861.
- Umińska-Tytoń E. (1998), *Uwagi o języku właściciela ziemskiego z Pomorza (na podstawie „Dziennika” z 1794 r. Michała Potulickiego)*, [w:] *Polszczyzna regionalna Pomorza (Zbiór studiów)*, t. 8, pod red. K. Handke, Warszawa, s.159–178.
- Warda-Radys L. (1993), *Słownictwo „Opisu królewskich w województwach chełmińskim, pomorskim i malborskim w roku 1664”*, [w:] *Polszczyzna regionalna Pomorza (Zbiór studiów)*, t. 5, pod red. K. Handke, Warszawa, s. 47–60.
- Wróbel A. (1993), *Z dziejów chełmińskiej terminologii rolniczej. 3. Nazwy wykonawców zawodów związanych z chełmińskim gospodarstwem wiejskim XVI–XVIII w.*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Filologia Polska, XL, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 246, Toruń, s. 121–144.